

Doboz és vidéke emlőstani viszonyairól

CSIZMAZIA GYÖRGY

Az erdélyi Szigethegységéből (Munti Apuseni) kifutó Fehér-Körös az aradi, a Fekete-Körös pedig a bihari síkságra érkezik először és vízereivel, mint artériákkal köti magához a Körösök völgyét, a Körösközt, az alföldünk egyik leglapályosabb kistájrendszerét.

Egy kistájrendszer élővilágának mai jellegét csak úgy érthetjük meg, ha ismerjük a táj természettörténeti múltját is. Régi följegyzésekben, oklevelekben találunk adatokat, s ezekből mutat be válogatást Réthy Zsigmond Körös-könyvében (1986). A kiterjedt erdőségek és végeláthatatlan vadvizek emlékei már csak hátranyúló szájhagyományokban élnek, de a Körösközi kistájrendszeren járva-kelve érezni lehet az ősi erdők hangulatát, s egy-egy körösholtág hajlatán bandukolva feltűnik egy-egy ősvilági mozaik, bőgő szarvasbikák hangján.

Kistájrendszerünk a mozaikos agrár-monokultúraival, zúgó erdőivel, kanyargó holtág maradványaival, élőlényeivel értékes és szép adottságaival „védett táj”-já kell, hogy váljon, mozaikjaiban talán a Békés megyei nemzeti park részévé. Ne feledjük a mai kistáj állatvilága is egyszer a múlt lesz, ezért is fontos számbavenni a mai faunaképet.

Vizsgálataimat 1986 és 1987 években végeztem a Doboz környéki területeken; Doboz, Sarkadremete, Gerla és Gyulavári községek közigazgatási területeihez tartozó határrészekén. Csapdázásaimat, megfigyeléseimet az általam bevált módszerrel végeztem a terepbejárások során. Összesen öt kutatónapon gyűjtött adatok csak a minőségi faunakép megrajzolására alkalmasak.

A Sarkad-remetei erdőn, a dobozi erdőn, sebesfoki erdőn, Gerla-Marói erdőn, Papholt erdőn és a Mályvádi szükségártározó erdeiben csapdáztam szondázó jelleggel. Ugyaninnen bagolyköpeteket (*Asio otus*, *Athene noctua*) analizáltam. Jelen dolgozatban három feladatot kívántam megoldani; 1. A terület vadgazdálkodásban jelentős emlőseinek vizsgálatát. 2. Az erdélyi területekkel kapcsolatos migráció kérdését. 3. A területen élő emlősök faunisztikai feltárását végeztem el.

1945 előtt — kis kivétellel — a terület nagybirtokosok tulajdonában volt. (gróf Almássy Dénes örökösei, gróf Weinkheim Jenő, László, Lajos, gróf Széchenyi Antal és mások). A mezőgazdaságban az uradalmak nagytáblás gazdálkodást folytattak, mely csaknem egészen alárendeltetett az akkori vadgazdálkodásnak. A volt birtokosok az 1930 években a lassan növekvő fajok korlátozott alkalmazása mellett áttértek a gyorsan növekvő fajok telepítésére (pl. nemesnyár). Kezdetben a felújított területeket a nagy létszámú vadállomány teljesen „lerágta”, így kénytelenek voltak az újraerdősítés mellett, vadkár ellen védőkerítéseket építeni. A szarvas különösen nagy károkat okozott a mályvádi erdőtestben.

Ez idő tájt a területen a következő emlős vadállomány élt:

Szarvas: 200-250 egyed
Dámvad: 250-300 egyed
Őz: 2500-3000 egyed
Mezei nyúl: 20 000-30 000 egyed

Az adatokat Komlói Sándor (DEFAG műszaki-gazdasági szaktanácsadója) szíves közléséből ismerem, aki a terület régi ismerője, 1946-tól napjainkig.

A szarvas a területen őshonos volt, míg a dámot az 1700-as évek végén telepítették. A mályvádi és sebesfoki erdőtestet részben bekerítették és vadaskert jellegű tenyésztés során eredményes vadgazdálkodást folytattak. Ugyanakkor a későbbiekben a kerítés javításáról nem gondoskodván, az 1940-es évek elején a bekerítettség megszűnt, ez más okokkal együtt visszaesést jelentett az akkori vadgazdálkodásban. A terület nagyrészen ma a DEFAG üzemi vadászterülete van. Érdekes lehet egy összeállítás a vadállomány tekintetében az 1930-as évekkel.

1974 évi becslés:

Szarvas: 23 egyed (9 bika, 10 tehén, 4 borjú).
Dámvad: 253 egyed (93 bika, 99 tehén, 61 borjú).
Őz: 1351 egyed (451 bak, 585 suta, 315 gida).
Vaddisznó: 30 egyed
Mezei nyúl: 2070 egyed

Feltűnő a szarvasállományának erős visszaesése, ugyancsak erőteljesen megcsappant az őzpopuláció, de tízszeres a mezei nyúl számának apadása is! A terület fővadja ma a dák és az őz, míg a szarvast és a vaddisznót nem tartják kívánatos állományban fenntartani, indoklás szerint a terület „vadeltartó képessége erre nem ad lehetőséget”. Ez véleményem szerint nem áll, élőhely és vadeltartó képesség szempontjából kiváló a biotóp! Csak a szarvas okozta vadkár csökkentésén kell megfelelő módszerekkel gondoskodni és igenis értékes szarvasállományt hozhatnánk itt létre. Megfigyelésem szerint az erdélyi „kárpati” agancsforma keveredik a dunai típusal. (lásd fényképen). Szépségben vetekszik a genetikai törzstípusok trófeáival. A vaddisznó az 1950-es évek elején

1. Kárpáti típusú szarvasbika a Sarkad remetei erdőből. F: Csizmazia György

jelent meg nagyobb számban és szaporodása napjainkig tart. Erdélyi területekről a Körösök melletti migrációval erősödik az itt szaporodó törzsállomány. A dám a terület állandó nagyvadja, *nem kóboról*. Hazánkban a második populációmennyiség és -minőség tekintetében. Agancsa terjedelemben nem nagy, de fajsúlya viszont igen jó, átlagban sötétebb színe és szép alakja, csipkézettsége miatt kedvelt trófea. Fekete egyedek nem ritkák és a 4 kg feletti lapátos szép szemágakkal, csipkézett lapátszélekkel szintén gyakoriak. (Lásd a 2. sz. fényképet).

Az őzállomány az ún. „békési őzek” génállományába tartozik, de két csoportot lehet elkülöníteni az agancsfelrakás és testalkat szempontjából. Egyikbe tartoznak a nagy testűek, ahol a bak feje is aránylag nagy. Innen kerülnek ki a nagy súlyú trófeák és már 6-7 éves korban elérik az agancsfejlődés maximumát. Megfigyeltem Doboz határához tartozó Sebesfoki erdőben és a Gerla közeli Pósteleki erdőben. Másik csoportot a kisebb testű egyedek alkotják, kisebb trófeasúlyú bakokkal, igaz a forma szépsége kiemelkedő. Ezek Sarkad határához tartozó remetei és fási kerületekben, valamint Gyulavári határhoz tartozó mályvádi részen találhatók. Véleményem szerint a kisebb testű egyedek az erdélyi részokról húzódnak a Körös-völgyön, a romániai speciális biotikus viszonyok (humán hatás, ragadozók stb.) miatt is, annak ellenére, hogy az őz

2. Apodemus sp.-ek csapdáiban, Sebesfoki erdőn. F: Csizmazia György

migrációja vitatott kérdés. A mezőgazdasági területekkel átszótt, sok erdei tisztással tarkított erdők és a nagy kiterjedésű pillangósnövények természetése is mind-mind előnyös az őznek. Az állomány mennyiségi növelése is ajánlható.

A mezeinyúl-állomány 1952—1956 között érte el az 1945 utáni csúcspontot, amikor is kb. 12000 példányt tartottak számon. Ez az állomány 1957—59-ben lepadt 5—600 (!) darabra. Ennek oka többféle volt: vegyszerek káros élettani hatása, gépi mezőgazdasági eszközök elterjedése stb. Napjainkban a nyúlállomány valamelyest fölszaporodott és szakszerű vadgazdálkodással létszáma tovább növelhető.

Az országhatáron beváltó szarvasok és vaddisznók számát becslve 40-50 db-ra, vaddisznókét 30-40 db-ra tartjuk.

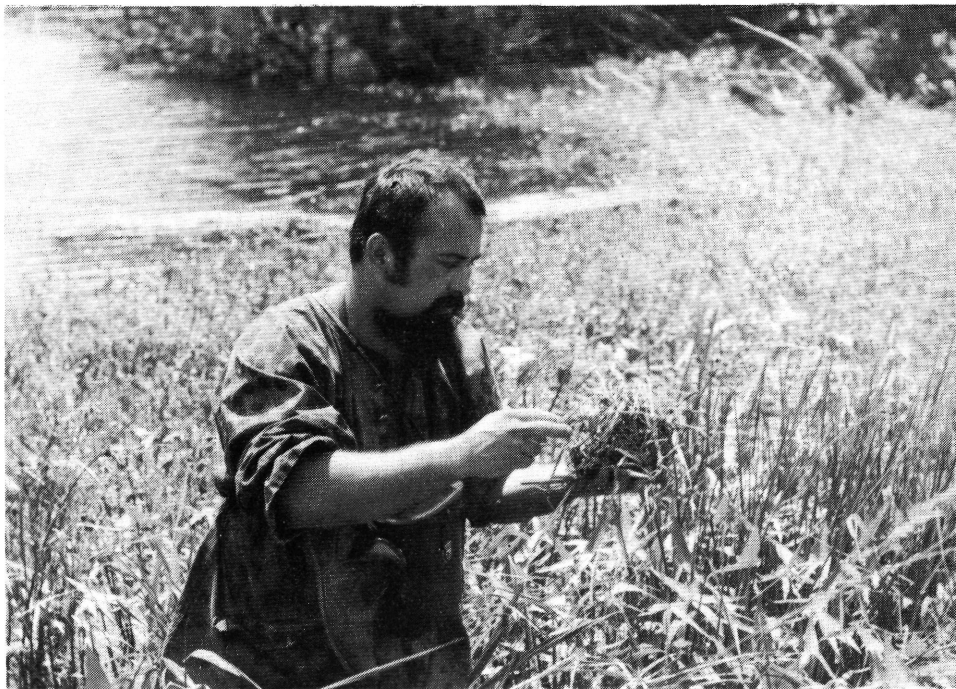
Az erdőgazdálkodásban 1945 után történt változás. A tölgy—kőris—szil erdők nagyrészt a szilfavész elpusztította. 1930-as években az akác és nyárfa „divatozott”, ezek ma is megvannak. Az egyetlen tölgyállomány ma is megvan. A nagybirtokos időkben érdekes volt, hogy a gyorsan növekvő fafajokkal történő erdősítések mellett, a jó makktermések idején, makkvetéssel is erősítettek, de . . . az egységre eső területen a szükséges makk mennyiségének többszörösét vetették el. Így a területen 5-6-szoros volt a csemeteszám, mint a szükséges

3. Árvíz a Mályvádi részen. Őzmentés rocsóval. F: Csizmazia György

4. Apodemus agrarius-Pirókegér lapcsapdában, Szanazugi gáton. F: Csizmazia György

5. Törpeegér fészekgyűjtése Faluhelyen. F: Réthy Zsigmond

állomány. Az okozott vadkár mellett, még mindig maradt annyi egészséges csemete, amennyi a területre szükséges volt!

1947—48-ban a Bánya-rét legalacsonyabb részét nem lehetett beerdősíteni, de ez az ősi zombékos, vízjárta rész „önmaga rendezte” a biotopját. Vadkörte, vadalma, kocsányos tölgy és fekete nyár csoportokban élt, alattuk nagy füterméssel. Széchenyi Zsigmond is szerette ezt az erdőrészt nagyon. Tőle ered a „menyasszonyok útja” elnevezés is, mikor szíromfátyolba öltözött vadkörtevirágzáskor a táj. A bányaréti két kútnál, az ún. kis és nagy kútnál jó szarvasbőgő rét volt! Itt gyülekeztek a dámok február végén, márciusi tavasz táján, s megriadva, vizes ködfátyol lebegett patáik után a hajnali aranyködben.

Az uradalmi erdőkben a vadgazdálkodást csapda és sztrihnin segítette, és a nagy-nagy fegyelem. Az 1930-as években a bekerített „vadaskert” beugrókkal volt ellátva, ennek segítségével ellenőrizni lehetett a nagyvad beáramlását: Kollányi József principális mesélte; „ha a Kegyelmes úr a Török erdő kerületben belefűjt éjszaka a kürtbe, az örökdő vadöröknek kürtszóval válaszolni kellett.”

A kerítések miatt a dám nem tudott elterjedni, s így az csak 1945 után „terült”. A szarvas a Körösök völgyén vízzel párhuzamosan érkezett, s a mályvádi rész lett a jó fogadóhely, a Fekete-Körös regényes világával. Ez ma is így van.

6. Aranyérmes dámrófea a Dobox Sebesfoki erdőből. F: Csizmazia György

1946 után a kerítések elbontották (Sarkadi erdei munkások ingyen elvihették), s így terült a dám. Az 1950-es években már Sarkadremetén is szaporodott, de Sarkadfáson túl nehezen ment. Sebesfoki, dobozi erdőkbe telepítéssel erősítették az állományt és ma már itt is él.

A szarvas kevéssé bírja a zaklatást, gépi zajt és a körösparti „dudálást”, a Sarkad—Doboz mûúton sok példány pusztult már el.

Az özpopulációt az árvizek pusztítják; 1966, 1970 és 1974-ben víz alá került a dobozi erdő is. A mályvádi tározónál is katasztrofális volt a pusztulásuk.

Ma az erdőgazdasági ütemtervekben vadgazdálkodási ütemtervek is készülnek. Gyulajról dámtelepítést végeztek több éven át, mintegy 100 db-ot. 1983-ban újabb 50 db-ot hoztak be Gyulajról, ezzel mutatósabb lett a dámlapát, de világosabb.

Körösvidéki—doboz kistájon az erdők vadállománya ismét jelentős, s ezt az erdőgazdaság tervszerűen gondozza, hiszen akinek „12 folt van a ruháján, az egy-két foltot még bír” (Komlósi S.).

A második célkitűzésre is kaptam egyértelmű választ, nevezetesen az Erdélyi Szigethegység Bihari hgs.) élővilága szerves kapcsolatot, hatást mutat kistájunk emlősfaunájára is.

Ez a gazdag rovarvilág és madárvilág esetében már erőteljesebb. A szarvas, vaddisznó és az öz migrációs expanzióját tapasztalhattam, kimutathattam. A menyétfélék (Mustelidae) családjából a nyuszt (*Martes martes*) egy példányának gyűjtése is ezt a hatást igazolja. E példány 1986. szeptember 3-án a dobozi erdőből került gyűjtésembe, új adat a magyar Alföld területére.

A mókus (*Sciurus vulgaris*), a nagy pele (*Glis glis*) és a mogyorós pele (*Muscardinus avellanarius*) is a montán hatásokat jelzi. A denevérek kutatása a jövőben érdekes és bizonyító adatokat hozhat még.

A következőkben a Körös szög és Doboz környéki erdők és ezek határterületeinek (szegélycönózisok) emlősfaunáját foglalom össze. A faunisztikai adatok az idő rövidege miatt szondázás jellegű csapdázások és esetszerű megfigyelések, bagolyköpet-vizsgálatok „hordalékai”. Így az eredmény pillanatfényképszerű és a további mammológiai vizsgálatok fontosságára ez úton is felhívnom a természetvizsgálók figyelmét.

Szunyoghy János Mályvádton tudomásom szerint a 60-as években végzett apróemlős-csapázásokat (Bp-i Természettudományi Múzeum), de a két nyáron át végzett vizsgálatok elsősorban a kullancsfertőzések mértékét és terjedését igyekeztek tisztázni.

TAXON	Csapdáz- va	Köpetben	Megfi- gyelve
1. <i>Erinaceus europaeus</i>			X
2. <i>Talpa europaea</i>	X	X ₁	X
3. <i>Sorex araneus</i>	X	X ₁	
4. <i>Sorex minutus</i>		X ₂	
5. <i>Neomys anomalus</i>		X ₂	

6. <i>Crocidura leucodon</i>	X		
7. <i>Crocidura suaveolens</i>		X ₁	
8. <i>Pipistrellus pipistrellus</i>			X
9. <i>Eptesicus serotinus</i>			X
10. <i>Lepus europaeus</i>			X
11. <i>Sciurus vulgaris</i>	X		X
12. <i>Muscardinus avellanarius</i>	X		
13. <i>Glis glis</i>			X
14. <i>Mus musculus spicilegus</i>	X	X _{1,2}	
15. <i>Rattus norvegicus</i>			X
16. <i>Micromys minutus</i>	X	X ₂	X
17. <i>Apodemus agrarius</i>	X	X ₁	
18. <i>Apodemus microps</i>	X	? ₁	
19. <i>Apodemus sylvaticus</i>	X	? ₁	
20. <i>Apodemus flavicollis</i>	X	? ₁	
21. <i>Cricetus cricetus</i>			X
22. <i>Ondatra zibethicus</i>			X
23. <i>Chletrionomys glareolus</i>		X ₁	
24. <i>Pitymys subterraneus</i>	X	X ₂	
25. <i>Microtus arvalis</i>	X	X ₁	X
26. <i>Vulpes vulpes</i>			X
27. <i>Meles meles</i>			X
28. <i>Lutra lutra</i>			X
29. <i>Martes martes</i>	X		
30. <i>Martes foina</i>			X
31. <i>Mustela putorius</i>	X		X
32. <i>Mustela erminea</i>			X
33. <i>Mustela nivalis</i>	X		X
34. <i>Felis silvestris</i>			X
35. <i>Sus scrofa</i>			X
36. <i>Capreolus capreolus</i>			X
37. <i>Cervus elaphus</i>			X
38. <i>Dama dama</i>			X

A bagolyköpetekben X₁ jelölés *Asio otus* köpetből való előkerülést jelez, míg az X₂ *Athene noctua* köpetét mutatja.

Tehát az 1986—1987 években kistájunkon összesen 38 emlősfaj előfordulását sikerült bizonyítanom. Elsősorban odulakó denevérek vizsgálata eredményezhet további új adatokat. Vésztfő története c. monográfiában 30 emlősfaj előfordulása „feltételezett” és részben bizonyított azon a tájon, így a Doboz környéki adatok, a faunalista gazdagabbsága érdekes, véleményem szerint ez a kutatás időtartamával, de méginkább az erdőfoltos szegélycönózisok optimálisabb biotopjaival értelmezhető.

A Doboz és környéki kistáj térszínti tagoltsága, erdészeti és mezőgazdasági mozaicitása jól tapasztalhatóvá tenné az ún. izolátumok faunájának, kapcsolatrendszereik kutatását. A mai táj gazdag emlősfaunája is jelzi, hogy a tájarculat megőrzése kívánatos volna.

A tervezett Dél-alföldi Nemzeti Parkban egyes erdőtagoknak helye van!

Végezetül, amikor úgy érzem mindhárom felvetett kérdésre választ kaptunk el kell mondanom a vizsgálat két esztendején, a rövid pár nap alatt szerelmese lettem a Doboz környéki tájnak, a manós tisztásoknak, az öreg csontváz hagyásfáknak, a zúgó szlavon tölgyerdőnek, vén eres makkfának, orgonanyílás illatának és a jóbarátok meleg kézfogásának ...

IRODALOM

- CSIZMAZIA György* (1981): A dél-alföldi tanyák szerepe a környezet- és természetvédelemben. Natura, Békéscsaba.
- CSIZMAZIA György* (1982): A kurgánok gerinces állatainak vizsgálata. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében, Szeged.
- CSIZMAZIA György* (1986): Mammológiai vizsgálatok a Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzetben (I. A szikes puszták emlősei.) Környezet- és Természetvédelmi Évkönyv. Békéscsaba.
- RÉTHY Zsigmond* (szerkesztő) (1978): Vadgazdálkodás és természetvédelem. Tanulmánykötet. Békéscsaba.
- RÉTHY Zsigmond* (1986): A Körösök vidéke. Békéscsaba.
- SZABÓ Ferenc* (szerkesztő) (1973): Vésztő története, pp. 74—76. Vésztő.